

Алла КАЛИНЧУК

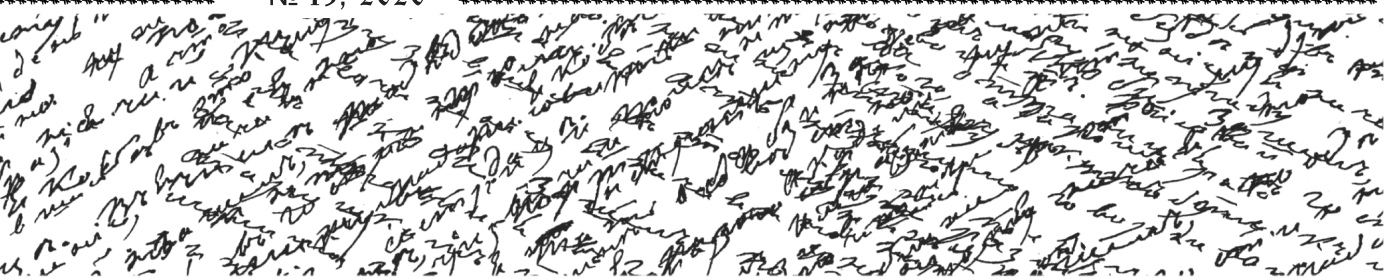
**ТАРАС ШЕВЧЕНКО ТА
ПОЛЬСЬКІ ІСТОРИКО-
ЛІТЕРАТУРНІ
ЗВ'ЯЗКИ В РЕЦЕПЦІЇ
ВАСИЛЯ ЩУРАТА**

**УДК 821.161.2Шевч.:
303.82-057.4Щурат**

*У статті розглянуто основні змістові домі-
нанти й проблематику монографії «Основи
Шевченкових зв'язків з поляками» Василя
Щурата. Досліджено її тематичний зв'язок
із іншими публікаціями науковця про їх
взаємини, оприлюдненими в 1910-х рр.
З'ясовано пошуки вченого в опрацюванні
питання «Шевченко та польські історико-
літературні зв'язки», актуального в шевчен-
кознавстві 1880-х – 1910-х рр., висвітлено
мету й характер завдань, які він розробляв.
Засвідчено, що літературознавець був про-
тивником спрощеної інтерпретації, спотво-
рення й фальсифікації творчості Шевченка.
У статті наголошено наукову цінність студій
Василя Щурата в контексті шевченкознав-
ства перших десятиліть ХХ ст.*

Ключові слова: рецепція, ідейні
зв'язки, літературні зв'язки, впливи, пере-
співи, предтекст, джерела.

Відомо, що тему «Шевченко й поляки»
критики почали вивчати від 1860-х рр. Уже
після смерті поета український видавець
й освітянин Петро Лобко (1830-ті–1880-ті)
вперше поставив питання про товариські
взаємини Шевченка з поляками [13]. При-
нагідно про зазначену проблему згадали
М. Чалий [22] та О. Кониський [11]. Пере-
важно про історико-літературні зв'язки

йшлося в працях М. Петрова [16] та М. Дашкевича [4]. Докладніше їх означено в передмові І. Франка [21], монографіях О. Третяка [20] й О. Колесси [10], статті Я. Гординського [2].

Уперше розгляд основних положень монографії науковця «Основи Шевченкових зв'язків з поляками» запропонували М. Новицький [15], С. Щурат [29], В. Шубравський [27]. Принагідні згадки – в розвідках Я. Гординського [3], Р. Кирчіва [8], Ф. Дисака [5]. Л. Козак охарактеризувала основні тематичні цикли шевченкознавчих студій В. Щурата, зокрема й «Шевченко та поляки» [9].

Мета дослідження – з'ясувати пошуки наукових підходів В. Щурата в опрацьовуванні проблеми «Шевченко та польські історико-літературні зв'язки», актуальної в шевченкознавстві 1880-х – 1910-х рр., висвітлити характер завдань, які розробляв учений.

Однією з важливих частин наукової спадщини літературознавця й фольклориста, поета й перекладача Василя Щурата (1871–1948) стало вивчення Шевченкової творчості. Студіями про Шевченка та поляків він долучився до ґрунтовного дослідження доробку українського митця, завдяки тонкому аналізу й хорошим знанням історико-літературного контексту двох народів учений запропонував новий погляд на маловідомі або недостеменні факти з біографії поета, на окремі його твори. Зазначимо, що В. Щурат зацікавився проблематикою українсько-польських літературних взаємин у ХІХ ст., досконало опрацьовувавши праці своїх попередників – М. Петрова, М. Дашкевича, І. Франка, О. Третяка й О. Колесси, запропонував власну рецепцію однієї з актуальних тем шевченкознавства на межі століть.

Розвідки В. Щурата доцільно розглянути хронологічно, щоб простежити, як він вибудовував своє бачення зазначеної проблематики: текстологічні та біографічні пошуки й уточнення, польська рецепція та питання перекладів поезій, взаємини з поляками та їх вплив на творчість Шевченка. Так, поштовхом до написання студії «Шевченко-Желіговський-Чечот» (1910) став один із епізодів із біографії поета, коли Антоній Сова (Е. Желіговський) записав у щоденник 13 травня 1858 р. вірш «До брата Тараса Шевченка» польською мовою. Зауважимо, що з листа Шевченка до Бр. Залеського від 10 лютого 1855 р. довідуємося, що вказана поезія польського письменника була відома українському митцеві ще в період його заслання, яку, ймовірно, він міг прочитати.

В. Щурат наголосив, що Желіговський написав вірш спеціально для українського поета й згодом уключив до зб. «Poezye Antoniego Sowu» (СПб., 1858. С. 165–166) під назвою «Do poety ludu (z Bułgarskiego)». Порівнявши два записи, вчений указав на неточності в рр. 5, 12, 20: у названій збірці твір містив 22 рядки, а в щоденнику – 26. На думку дослідника, Желіговський «сфабрикував присвяту Шевченкові з виготовленого раніше перекладу з болгарської мови, змінивши в ньому заголовок і додавши одну строфу» [29, 236]. Також В. Щурат нагадав, що 19 листопада 1859 р. Шевченко написав поезію «Посажу коло хатини...», про що свідчив автограф із вказаною датою та заголовком – «Подражаніє Едуарду Сові». За спостереженнями дослідника, зазначені факти зафіксовано у виданнях В. Доманицького (1907) й І. Франка (1908. Т. 1; Т. 2), тоді як в О. Огоновського (1893–1898. Ч. 1; Ч. 2; Ч. 3; Ч. 4) та Ю. Романчука (1907. Т. 1; Т. 2) – «Антонію Сові. Подражаніє польському поетові» [29, 238]. При цьому автор розвідки від-

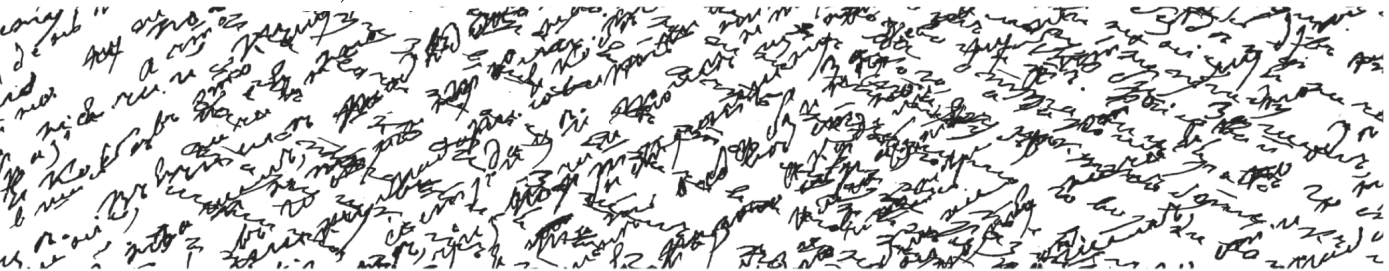
значив твердження Огоновського та Романчука про те, що Шевченко свій вірш присвятив Желіговському, однак переробив його з «поезії якогось невідомого польського поета» [29, 38]. У пошуках істини Ю. Романчук переглянув збірки творів Антонія Сови та інших польських письменників, але і в них не відшукав нічого схожого.

На думку В. Щурата, польський зразок поезії «Подражаніє Едуарду Сові» («Посажу коло хатини...») мав білорусько-польсько-литовський письменник, перекладач, збирач білоруського фольклору Ян Чечот (1796–1847). У його збірці «Piosnki wieśniacze znad Niemna, Dniepra i Dniestra» (Wilno, 1845) дослідник натрапив на пісню «Гей, посаджу я біля хати / Грушу і яблуню...» (під № LXXIV), складену автором з освітньою метою «для розбудження серед народу охоти до плекання фруктових дерев» [29, 239]. Як стверджував учений, саме ту пісню «артистично» переробив Шевченко, бо «дав їй ту художню вартість, якої позбавила її була пропагандистська тенденція» [29, 239]. Тому В. Щурат уважав, що в назві твору після «Подражанія» слід було поставити крапку. Зауважимо, що нині джерело Шевченкового переспіву уточнено так: вірш є наслідуванням пісеньки сватів Зубчинського та Хадкевича «Ej, posadzę ja przy chatce...» з недрукованої драми Е. Желіговського «Зорський» [14, 107].

До того ж науковець спостеріг, що в названій збірці Чечота зафіксовано й іншу пісню «Ой, діброво, дібровонько...» (під № LXXII) – художня переробка української народної пісні (1839. Т. 1. С. 44: «Ой дуброво та дубровонько!..»), відомої з видання «Pieśni ludu polskiego w Galicji» (Львів, 1839–1840. Т. 1–2) Жеґоти Паулі. За критиком, у Шевченка на схожу тему була поезія «Ой діброво – темний гаю!..» (1860) – вільний переспів названої пісні зі львівської збірки. В. Щурат відзначив художність Шевченкової переробки, де поет «замість малювати метаморфози в природі з увагою на враження глядачів, малює їх з увагою на наміри режисера (батька). Такою об'єктивізацією предмету досягається незвичайний чар якоїсь недосяжної краси і величі» [29, 241]. На думку літературознавця, Шевченків переспів зроблено з Чечотової поеми.

В. Щурат інтерпретував можливі впливи думок про суспільно-політичні зміни в Європі першої третини XIX ст., яких, імовірно, зазнав Шевченко. Так, він уважав, що головний герой однойменної поеми Е. Желіговського – Йордан – «це піонер ідей Молодої Польщі серед закостенілої у своїх забобонах шляхти» [29, 307], який проголосив ідеал оновлення людства шляхом любові до ближнього, виступав за скасування всіх привілеїв, закликав відмовитися від гордоців, пихи, помсти. Вчений зауважив, що тема морального приниження жінки через примус і домагання її чоловіком була спільною для обох поетів («Jordan», 1845 – «У нашій раї, на землі...», 1847).

Науковець нагадав, що Шевченко заприязнився з Желіговським під час заслання, зацікавився ним як поетом, бо знав його твори, неодноразово висловлювався про нього в листах до Бр. Залеського (від 6 червня та 9 жовтня 1854 р.; 10 лютого, 10 квітня, 10 червня та 25–26 вересня 1855 р., кінець 1855 – початок 1856 рр.; 21 квітня, 20 травня, друга половина червня, 8 листопада 1856 р.). За свідченнями адресата, Шевченко перекладав деякі пісні Желіговського. Тому В. Щурат припустив, що український митець захоплювався творами польського

поета, зокрема два з них – «Dwa słowa» та «Do przyjaciół (Odpowiedź na wezwanie)» – згадані Шевченком у листі до Залеського від 6 червня 1854 р. із Новопетровського укріплення [29, 307]. Згодом, після повернення в Петербург, присвятили один одному вірші [докл. див.: Щурат, 1910]. Дослідник уважав, що саме Микола Гулак, який навчався із Желіговським у Дерптському університеті, міг зацікавити братчиків творами польського поета, а ідеї «Молодої Польщі», ймовірно, могли привернути увагу Шевченка та Костомарова [29, 312–315].

«Варшавський учитель Шевченка» (1911) – коротка замітка науковця про юнацький період поета. Покликаючись на твердження М. Чалого й О. Кониського про перебування Шевченка з поміщиком П. Енгельгардтом у Варшаві й навчання юнака в майстерні художника Ф. Лампі, В. Щурат спробував дати «бодай для здогадів основу» [28], адже відомо, що такий факт у той час ще не досліджували. Зазначимо, що про перебування Шевченка в 1830 р. у Варшаві та про навчання в когось із братів Лампі – Йоганна Батіста (1775–1837) чи Франциска (1783–1852) документальних свідчень немає.

Про один із ракурсів польсько-українських взаємин ішлося в розвідках ««Тарасова ніч» в польському оповіданні з 1841 р.» (1911) і «Встане Україна» (1913). Так, у першій студії В. Щурат зіставив два твори на спільну тему – поему «Тарасова ніч» Шевченка й повість «Noc Tarasowa» (1841–1842) Зенона-Леонарда Фіша (1820–1870). Дослідник указав, що попри певну спорідненість, концепції обох письменників були відмінні: Шевченкова поема – «одне важке зітхання за тою історичною хвилею» [35] з національними та релігійними мотивами, а в повісті З. Фіша надто суб'єктивно розкрито ті ж мотиви, вважав її слабкою. На думку науковця, значущість твору З. Фіша в тому, що вона засвідчила популярність української тематики в польській літературі першої половини XIX ст.

В іншій замітці «Встане Україна» (1913) В. Щурат наголосив про етап в історії двох народів перед Берестейською церковною унією 1596 р. Так, про той період Шевченко згадував у вірші «Полякам», де ксьондзів визнавав головними винуватцями розбрату між українцями й поляками: «іменем Христа / Прийшли ксьондзи і запалили / Наш тихий рай. І розлили / Широке море сльоз і крові» [24, 48]. За спостереженнями дослідника, поет допускав, що від тих часів почався занепад України й Польщі, відтак звернувся до Бр. Залеського: «Подай же руку козакові / І серце чистее подай! / І знову іменем Христовим / Ми оновим наш тихий рай» [24, 48]. За науковцем, Шевченко вважав, що джерелом поганих взаємин між двома народами були події минулого, тому беззастережно охарактеризував їх «ділами незабутими» й «тяжкими ділами», аби «їх забути» «оддав би веселого / Віку половину» [23, 354].

В. Щурат одним із перших порушив питання про польські переклади поезій Шевченка в замітці «Стрічки (Шевченко в польському хутрі. Основа для ювілейного поправного видання Шевченка)» (1913). Так, на прикладах віршів «Косар» і «Чума» він продемонстрував складнощі пошуків польських відповідників до Шевченкових лексем. Тому вчений запропонував один раз на рік у «Записках Наукового товариства імені Шевченка» друкувати огляди перекладів творів українського поета та праці про нього іншими мовами.

Про польську рецепцію спадщини українського митця в першій половині XIX ст. йшлося в розвідках «Коліївщина в польській літературі до 1841 р.» (1910),

«Перші польські голоси про Шевченка (1842–1844)» (1912), «Шевченко в польській революційній притчі», «Шевченко і гайдамаки» (обидві – 1914) В. Щурата. Він зауважив, що проблема сприйняття творчості поета польською критикою першої половини XIX ст. передбачала кілька підтем:

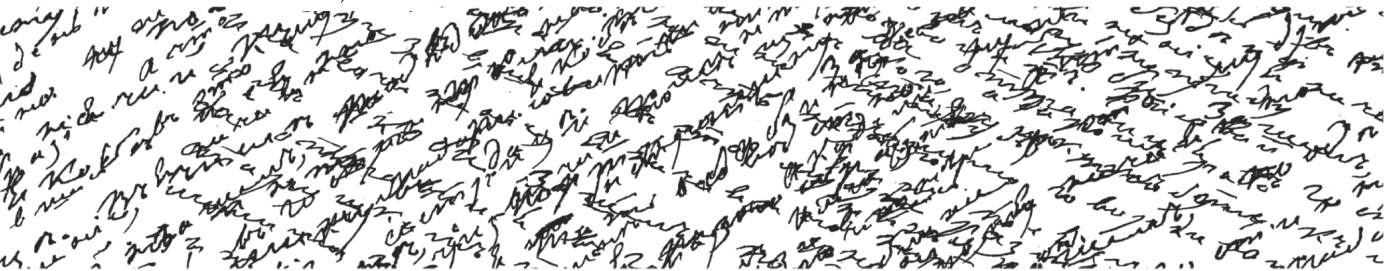
- 1) аналіз його малярських картин;
- 2) висвітлення гайдамацького руху в доробку Шевченка та польських письменників.

Потому науковець дослідив перші польські згадки про Шевченкову творчість у часописі «Tygodnik Petersburski». Так, він наголосив, що Р. Подберезький-Друцький оприлюднив польською мовою статтю «Кілька слів про малярські твори в петербурзькій Академії мистецтв, а також про польських художників, з нею пов'язаних, особливо з приводу річної виставки в тій же Академії» (1842. №№ 36; 51; 53; 59), в якій серед інших робіт охарактеризував і Шевченкові малюнки [29, 220]. Зазначимо, що йшлося про виставку в Академії мистецтв 28 вересня 1841 р., де, зокрема, експонувалися олійні картини українського митця «Циганка-ворожка» [26, № 236, 486–486] і «Гермафродит» [26, № 237, 486] (обидва твори не знайдено).

В. Щурат акцентував, що в тому ж часописі за 1844 р. (№ 95) у статті «Мальовнича Україна» Р. Подберезький-Друцький схвально відгукнувся про намір Шевченка видавати «Живописную Україну», високо оцінив малярський талант митця, висловив готовність стати посередником в її продажу [29, 221]. На думку дослідника, зближення Р. Подберезького-Друцького та Шевченка відбулося за сприяння товаришів останнього по Академії мистецтв – Р. Жуковського й А. Жамета, обидва в Петербурзі ілюстрували альманах «Rocznik Literacki» на 1843 рік.

Науковець зорієнтував читача, що вже в перших польських дописах про українську словесність, зокрема в статті «Мальовнича Україна» (1844) Р. Подберезького-Друцького йшлося про народного поета Шевченка та його поеми «Гамалія», «Гайдамаки», «Тризна» [29, 220–221]. Проте В. Щурат наголосив, що в «Листах про Україну» (1844. № 97; 1845. № 3–4) Й. Юрецький уникнув згадки про Шевченкові «Гайдамаки», пояснював тогочасними подіями (історія «мазурських горлорізів» у Галичині), які унеможливлювали будь-які дописи про українського поета в російській пресі [29, 224].

Дослідник простежив тему гайдамаччини в студії «Коліївщина в польській літературі до 1841 р.», зокрема запропонував огляд предтекстів віршованої повісті «Канівський замок» (1828) С. Гоцинського та поеми «Гайдамаки» (1841) Шевченка. В. Щурат підкреслив упередженість польських критиків до творів, де події Коліївщини були історичним тло. Так, у драмі «Helena, czyli Hajdamacy na Ukrainie» (орієнтовно 1818) Я.-Н. Камінського (1777–1855) вперше в польській літературі введено образ Івана Гонти – благородного розбійника; в поемах «S uga i Pan» (1824) С. Вітвіцького (1801–1847) і «Haydamacy» (1825) С. Яшовського (1803–1842) тенденційно відтворено повстання 1768 р. За спостереженнями В. Щурата, часто польські письменники ідеалізували гайдамацький рух і змальовували його з погляду національного патріотизму. Так, п'єса «Wanda Potocka czyli schronienie w lasku . Sofii» (1832) М. Сухоровського (1802–1874) виникнула як протест проти соціальної кривди, яку вважав «сильним відблиском

революційно-конспіративних заходів львівської Польщі» [32, 96]. В оповіданні «Wiaś Serby» (1835) Л. Семінський (1807–1877) так само доброзичливо змалював гайдамаків, зокрема образ Гонти. На думку літературознавця, в поемі «Перша покута Залізняка» (1841) А. Гроза (1807–1875) представив цілком об'єктивні причини, які викликали гайдамацький рух.

В. Щурат підсумовував, що після поразки польського повстання в 1830–1831 рр. тема Коліївщини в літературі стала виразником нової, спрямованої до об'єктивної, оцінки минулого обох народів, їх примирення (М. Сухоровський і Л. Семінський), а речником «ревізії спільної історії» [32, 104] був А. Гроза. Тоді як «виїмкове становище» [32, 104] дослідник відводив поемі «Канівський замок» С. Гоцинського.

Своєрідним підсумком до дискусії «Шевченко і гайдамаки» стала однойменна студія В. Щурата – як спроба змусити дослідників ґрунтовно вивчити історичні джерела про українське повстання 1768 р. з метою його об'єктивного висвітлення. Стимулом до її написання була полеміка в польській пресі початку 1860-х рр. стосовно взаємин українців та поляків. Суперечка польських критиків і мемуаристів була упередженою, вони, покликаючись на поеми «Гайдамаки» (у перекладі Л. Совінського) й «Тарасова ніч» (у перекладі А. Гожалчинського й В. Сирокомлі), звинувачували Шевченка в розпалюванні ненависті до польського народу. Затим В. Щурат спробував спростувати польські міфи про Шевченка як пропагандиста гайдамацького руху, відтак відкинув надумані звинувачення польських критиків у бік українського поета, які підбурювали своїх можновладців до придушення саме українських рухів. Тому науковець закликав всебічно досліджувати літературні зв'язки між польськими письменниками й Шевченком, щоб уникнути фальсифікацій і спотворень у висвітленні їх взаємин, акцентував на важливості неупередженої оцінки минулого обох народів. При цьому він уважав, що поема «Гайдамаки» культивувала благородні рефлексії й настрої та не передавала «диких людських інстинктів». Вчений підкреслив, що свідчення про гайдамацький рух Шевченко отримав від очевидців тих подій (старших людей, зокрема й діда Івана).

Учений підсумовував, що якраз культ Коліївщини був модним явищем у польській літературі першої половини XIX ст. і його використовували з метою як революційної пропаганди, так і знеславлення українського гайдамацького руху [29, 249]. Він уважав, що зазначену тему Шевченко «не використав чи не наважився використати [так безоглядно. – А. К.], визнавши за краще – мабуть, вже в останній хвилі – покористуватись нею, як аргументом у питанні про примирення двох народів» [29, 249].

Розвідка «Шевченко в польській революційній притчі» (1914) з'явилася як реакція літературознавця на статтю І. Франка «Шевченко героєм польської революційної легенди» (Житє і слово. 1894. Т. 1. Кн. 3. С. 378–402), в якій ішлося про історію створення польського оповідання про поета. На його думку, Франко помилково приписав притчу про зерна пшениці Каспрові Ценглевичу, знану за «Instrukcyą dla nauczycieli ludu ruskiego» (1834). В. Щурат навів кілька джерел, де зазначене оповідання поширювалося з 1859 р.: наприклад, у «Листочках до вінка на могилу Шевченка» (Львів, 1890) зафіксовано його повторення Бр. Залеським, відоме за приміткою до Шевченкового листа наприкінці 1860-х рр.; натякав про нього й Ф. Лобода (Мимолетное знакомство мое с Т. Гр. Шевченком и мои

об нем воспоминания // Киевская старина. 1887. Т. XIX. С. 563–577); його згадував в «Історії літератури руської» (Львів, 1889. Т. II. С. 507) О. Огоновського. Учений наголосив, що І. Франко не уточнив, звідки Огоновський взяв оповідання про Шевченка. За В. Щуратом, «ймовірно, подав йому [Огоновському. – А. К.] це оповідання хтось листом з України» [29, 229]. Автор розвідки вказав, що Франкові треба було шукати джерела притчі в польських революційних конспіраціях, зокрема запропонував звернути увагу на прокламації Франца Горжковського (пом. бл. 1830), який провадив таємну діяльність серед польських селян. Науковець підсумовував: «Оповідання поляків про Шевченкову революційну катехізацію є, очевидно, другою редакцією польського оповідання про таку ж катехізацію Горжковського. <...> стверджую вже безсумнівно, що в ньому немає для біографії Шевченка нічого, крім сліду ненависті, з якою деякі шляхетські кола могли відноситись до мужицького поета» [29, 234].

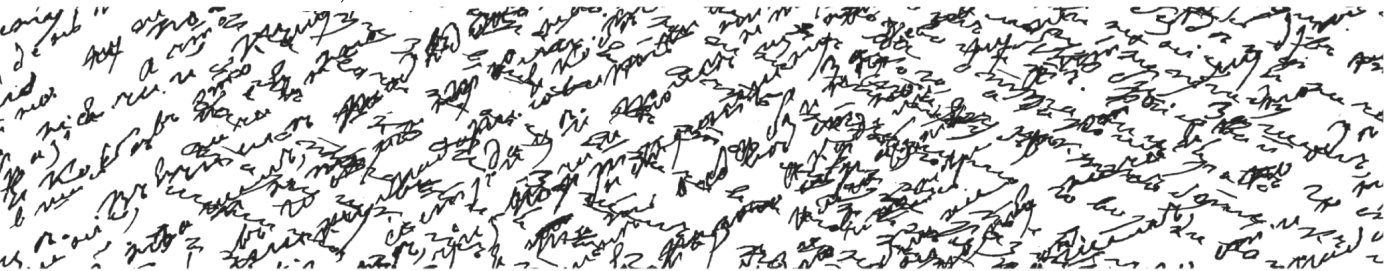
Монографія «Шевченко і поляки. Основи взаємних зв'язків» (1917) – оригінальний підсумок теми, де автор прагнув нестандартно з'ясувати збіги між творами українського поета й польських публіцистів-емігрантів та їх інтерес до суспільно-політичних подій в Польщі першої половини XIX ст. Зокрема, В. Щурат не міг оминати тогочасної гостро-політичної ситуації, коли польський і український народи були розділені між двома імперіями – Російською та Австро-Угорською. Найперше критик надрукував монографію в «Записках НТШ» під назвою «Основи Шевченкових зв'язків з поляками» [33]. Ймовірно, увагу літературознавця привернули обмаль фактів про джерела формування світогляду Шевченка-поета, про що наголосив В. Семевський [18, 14].

Основні висновкові домінанти дослідження В. Щурата:

- Шевченко змалку чув польську мову та міг читати по-польськи, згодом ці факти з біографії митця допомогли йому в спілкуванні з поляками (поміщик П. Енгельгардт і його польськомовне оточення, ополячення ними українських сіл через школи). Відтак науковець наголосив, що за спогадами Бр. Залеського, Шевченко добре говорив польською, знав напам'ять твори А. Міцкевича, Ю.-Б. Залеського, частково З. Красінського, проте писати по-польськи не наважувався [7, 251]. Критик нагадав, що в листі до Бр. Залеського від кін. 1855–поч. 1856 р. із Новопетровського укріплення поет зізнався: «Мне давно хочется завести переписку с Совой, но не знаю, как ее начать. По-польски я писать не умею, а по-русски как-то неловко...» [25, 99]. За спостереженнями В. Щурата, в листах до поляків-однодумців митець міг робити вставки польських слів чи словосполучень, адже «подібним способом виявляє своє знання польського письма. Мусив його знати, коли й читав рукописні поезії Едуарда Желіговського» [29, 243].

- Шевченко прочитав чимало книжок польською мовою. Критик підкреслив численні сліди тих ремінісценцій в його поезіях, листах (найбільше до Бр. Залеського), щоденнику. Дослідник покликався на спогади О. Афанасьєва-Чужбинського [1] та Бр. Залеського [7] про Шевченкове читання книжок, декламування творів польською мовою, його спроби перекладати польські поезії (наприклад, А. Міцкевича) українською мовою.

- В. Щурат наголосив на вправності Шевченка говорити польською мовою. На його думку, поет входив до польських приятельських кіл Вільна і Петербурга

в 1829–1830-х рр., згодом – України та на засланні. Він припустив, що Шевченко вдосконалював своє вміння говорити по-польськи на засланні, де митець часто спілкувався з поляками, які викликали в нього симпатії та завжди прихильно ставилися до нього. Відтак автор монографії спростував твердження М. Чалого [22, 20] й О. Кониського [11, 69–70], що лише у Вільні під впливом Дзюні (Дуні) Гусиковської Шевченко змушений був вчити польську мову [29, 244–245]. Критик підсумовував, що поет «був свідомим своїх помилок у польській мові, як свідомим того, що, знаючи писати польськими буквами, не вміє писати по-польськи» [29, 244].

В. Щурат докладно відтворив зміни, що відбувалися в державно-політичному устрої Російської імперії: третій поділ Польщі (1795), остаточна її ліквідація як держави після Листопадового повстання 1830–1831 рр., придушеного самодержавством. Відомо, що в 1834 р. у Берні (Швейцарія) деякі учасники Варшавського повстання згуртувалися навколо таємної політичної організації «Молода Польща» та інших споріднених з нею груп [29, 249–287; 19, 113–174]. За таких обставин поміщик П. Енгельгардт, а за ним і його двір, змушений переїздити з місця на місце у Вільні, аж поки не опинився в Петербурзі (1831), а при ньому й Шевченко. Науковець підкреслив, що поету був симпатичним тогочасний польський революційний рух, адже свої співчуття до його учасників згодом він задокументував у листах до Бр. Залеського та щоденнику. На думку критика, Шевченко визнавав, що польські повстанці в своїх ідеях і планах прагнули до демократії, відтак поет уважав, що були перспективи виправити не прості польсько-українські відносини. У такий спосіб В. Щурат пояснював «пізніші зв'язки Шевченка з цілим рядом поляків у Петербурзі й на Україні, а тим більше і на засланні, де вже лиха доля звела його якраз із кращими жертвами цього польського політичного руху» [29, 247].

У контексті обговорення проблеми про польські впливи на творчість українського митця В. Щурат застеріг критиків від не обґрунтованої констатації «схожих думок у Шевченкових писаннях з думками в писаннях інших поетів» [29, 248], тому порадив вивчити «впливи життя», спільні для багатьох письменників.

На думку літературознавця, чимало політичних ідей поляків-емігрантів сприйняли в Кирило-Мефодіївському братстві, а його попередником був гурток «Київська молода», створений у 1843 р. при Київському університеті Святого Володимира. Дослідник покликався на докладну характеристику гуртка П. Куліша в передмові до збірки «Хуторна поезія» (1882): панувала глибока просвіченість Св. Письмом, молодь відзначалася високою духовною чистотою, апостольство любові до ближнього доходило в неї до ентузіазму [12, 8–9; 29, 297–298]. В. Щурат убачав деякі спільні риси між київським гуртком і російськими слов'янофілами, і польським Товариством об'єднаних братів [29, 298], однак він відзначив, що в Кирило-Мефодіївському братстві акцент було зроблено на національно-політичні ідеї, актуальні для тогочасної України.

Критик виявив впливи польських ідей, представлених в ряді еміграційних часописів, у Шевченкових творах: «Тополя», «Думи мої, думи мої...», «Мар'яна-черниця» і «Никита Гайдай», «Гайдамаки», «Слепая», «Розрита могила», «Сон» («У всякого своя доля...»), «Чигрине, Чигрине...», «Сова», «Три літа», «Русалка» [29, 319–321; 328–329]. Так, науковець спробував визначити зв'язки поеми «Гайда-

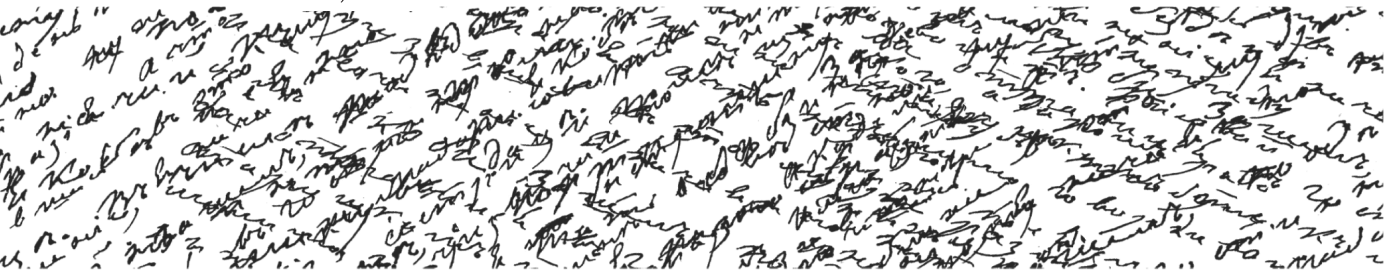
маки» не лише з польською літературою, але й з публіцистикою еміграційних товариств, щоб пояснити розбіжності в поглядах на Коліївщину [29, 322]. За В. Щуратом, така відмінність полягала в рефлексійних уступах і «Передмові» до поеми, де Шевченко «недвозначно застерігається проти закиду, начебто він апофеозував героїв уманської різни і наміряв різню викликати наново» [29, 322]. Відтак він уважав їх «документами безпосереднього впливу польських революційно-демократичних організацій на Шевченка» [29, 322], а «Передмова» до «Гайдамаків» перегукувалася з положеннями польської еміграційної групи «Громада “Умань”» (1835–1846), створеної в Англії. В. Щурат відзначав тотожні висловлювання щодо тлумачення теми гайдамаччини, певне «виправдання потребою нагадування помилки батьків і каяття, після якого повинна наступити поправа» [29, 322–323]. Наголосимо, щоб підтвердити свої міркування, дослідник покликався на розвідку Ф. Сірка «Тарас Шевченко і його думки про громадське життя» (1906).

Деякі уступи нагадували В. Щурату тези статей Людвіка Круліковського (1807–1871) або інших польських публіцистів, опублікованих у паризьких еміграційних часописах «Polska Chrystusowa» (1842–1846) і «Рóінос» (1835). Так, у розвідках Л. Круліковського простежувався особливий осуд офіційних російського православ'я й римського католицизму, що паплюжили Закон Божий, закон християнської любові до окремої людини, на якому тримається віра, так само показовий і для Шевченка («Єретик», «Кавказ», «І мертвим, і живим...», «Відьма», «Світе ясний! Світе тихий!» та ін., численні щоденникові записи) [29, 336–339]. Однак дослідник підкреслив, що в Шевченка, на відміну від польського публіциста, був «сильно вже розвинений критицизм <...> у відношенні до української минушини» [29, 340]: «Я ридаю, як згадаю / Діла незабуті / Дідів наших. Тяжкі діла! / Якби їх забути, / Я оддав би веселого / Віку половину» [23, 353].

В. Щурат спостеріг, що і польські публіцисти з часопису «Polska Chrystusowa», і Шевченко часто використовували євангельські висловлювання, т. зв. своєрідний євангельський стиль, тому іноді «важко зорієнтуватися, де <...> цитата чи парафраза із Святого письма, а де оригінальне висловлення» [29, 341]. Так, поет легко застосовував «євангельський стиль»: епіграфи зі Святого письма, порівняння, фрази й піднесений тон («Безталанний», «Сон» («У всякого своя доля...»), «Єретик», «Великий льох», «І мертвим, і живим...», «Відьма» та ін., переклади Псалмів і «Подражанія» пророкам).

Літературознавець наголосив, що в поезіях «Слепая», «Сон» («У всякого своя доля...»), «Кавказ», «Княжна», «Титарівна», «Марина», «[Царі]», «І виріс я на чужині...», «Якби ви знали, паничі...», «Петрусь», «Буває, в неволі іноді згадаю...», «Юродивий» та ін. Шевченко гнівно реагував на політику Російської імперії. За дослідником, у такий спосіб він відгукнувся на заклики польських публіцистів газети «Рóінос», які викривали злочини російського царизму, серед них і принизливі для людської гідності теми кріпацтва й рекрутчини [29, 342].

В. Щурат зауважив, що образи-концепти покриток у Шевченкових творах нагадували йому образи збездещених дівчат із польських поезій, про які так само йшлося в публікаціях газети «Рóінос» [29, 343–347], а основними для українського митця були тема родини (мрія про гармонійну родину) та мотив любові (між чоловіком і жінкою, до дитини, України, Бога).

Науковець спостеріг, що на окремі ідеї з програми про право власності селян на землю С. Ворцеля (1799–1857), можна натрапити й у Шевченкових поезіях («І мертвим, і живим...» і «Холодний Яр» та ін.) [29, 324–325].

В. Щурат уточнив кілька біографічних фактів із життя поета, пов'язаних із членами польських гуртків у Петербурзі. Критик наголосив, що польські товариші по Академії мистецтв – брати Р. і К. Жуковські й А. Жамет (ілюстрували «Rocznik Literacki») представили Шевченка видавцеві Р. Подберезькому-Друцькому, який очолював один із літературних гуртків Петербурга, де цікавилися українською літературою, якраз там Шевченко познайомився з польським поетом Т. Ладю-Заблоцьким (1809–1847). В. Щурат уважав, що в контексті ідей «Молодої Польщі» й «Товариства польського народу» Шевченко написав драми «Никита Гайдай» і «Назар Стодоля», поеми «Безталанний» і «Слепая» як окремі ремінісценції думок таємних організацій, так і відгомін польського літературного гуртка в Петербурзі [29, 319].

Учений зазначив, що Шевченко сподівався надрукувати поему «Гамалія» у Варшаві, проте несподівано для нього її опублікували в Петербурзі. На думку В. Щурата, також на Шевченкове захоплення театральними виставами національного характеру могли вплинути поляки-однодумці [29, 318].

Не виключав літературознавець, що Шевченків задум видавати альбом «Живописная Украина» (1844) зародився в будинку О. Афанасьєва-Чужбинського в 1843 р., зокрема в його бібліотеці митець, можливо, читав підбірку польських книжок і журналів за 1842 р. Так, серед них в паризькому «Demokrat Polski» (Т. IV) вміщено статтю «O potrzebie narodowego polskiego malarstwa», яка, ймовірно, зацікавила Шевченка. На думку автора монографії, еміграційне видання «Polska Malownicza» (1843) могло стати предтечою альбому «Живописная Украина».

Також критик нагадав, що зі студентом-поляком Петербурзького університету Леонардом Демським (ймовірно, помер взимку чи навесні 1841 р.) український поет приятелював у другій половині 1839 р., деякий час вони спільно винаймали квартиру. В. Щурат зауважив, що разом вони читали поезії А. Міцкевича та історичні твори Й. Лелевеля (1786–1861), які поляк мав у своїй бібліотеці, саме Демський вчив Шевченка французької мови. Вчений припустив, що Демський, «довідавшись, що Шевченко пише поему на тему гайдамаччини, звернув увагу його на те, яку ідею можна було б чи слід було б у такій поемі висловити. <...> слід нового впливу таки ще встиг позначитися на кінцевих частинах поеми, найпомітніше в «Передмові»» [29, 327]. Зазначимо, що Шевченко виконав портрет Л. Демського [1841, рання весна. С.-Петербург. Папір, олівець] (не знайдений) [26, 484, № 233], згодом про той епізод із життя друзів йшлося у повісті «Художник», існує думка про реальність згаданої історії [17, 64].

В. Щурат не оминув увагою і спілкування З. Сераковського та Шевченка в Оренбурзі, де в 1849–1850 рр. останній відбував заслання. Відомо, що в «гурток польських вигнанців» Оренбурга входили Бр. Залеський, З. Сераковський, Я. Станевич та ін. Шевченкові, очевидно, імпонувало ставлення друзів-поляків до України, визнання мови й національних прав за українцями [29, 331]. Дослідник нагадав, що про їхні контакти йшлося в листуванні Шевченка та Бр. Залеського, також у ряді спогадів М. Стороженка, Ф. й О. Лазаревських та ін., опубліко-

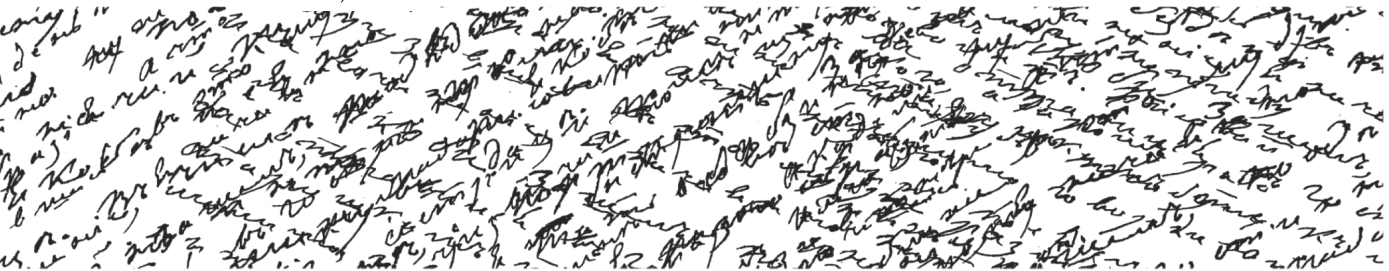
ваних у другій половині XIX – на початку XX ст. Однак, як стверджував В. Щурат, відомі були й інші поляки, які ненавиділи Шевченка, провокували поета й сприяли його арешту в 1859 р., піднімали тривогу й жадали зруйнувати його могилу на Чернечій горі в 1861 р. Такі факти було зафіксовано в публікаціях М. Стороженка та І. Білика [докл. див.: 29, 331].

Літературознавець спробував окреслити й ряд тем і мотивів, збіжних у публікаціях і виданнях організацій «Молода Польща», «Громада “Умань”» «Громада “Грудзьонж”» і творчості Шевченка: мотиви волі, революціонізму, відтак відстоювання ідеалу рівності прав людини: «Холодний Яр», «Чернець», «[Царі]», «І виріс я на чужині...», «Я не нездужаю, нівроку...», «І Архімед, і Галей...», «Якось-то йдучи уночі...» та ін.

В. Щурат порадив проаналізувати Шевченкову байку «[Сичі]» як рефлексію на події 1846 р. в Галичині [29, 334]. Він нагадав, що антифеодальне селянське повстання у Галичині (частині західноукраїнських та польських земель, що на той час входили до складу Австрії) розпочалося 10 лютого та збіглося з національно-визвольним повстанням (з 20 лютого), організованим польсько-шляхетськими таємними патріотичними організаціями проти Австрійської імперії. Використавши селян для придушення національно-визвольного руху, австрійська влада в квітні 1846 р. розгромила й народне повстання. На думку критика, про галицькі події в лютому 1846 р. Шевченко міг дізнатися з розповідей польських політичних засланих на Оренбуржчині, тому «[Сичі]» «найправдоподібніше є відгомном їх розмов чи спогадів про “мазурську різню»» [29, 335].

Зауважимо, що в монографії літературознавець змістив фокус дослідження проблеми про українсько-польські зв'язки, відмовившись від традиційного її потрактування О. Третяком та О. Колесою про вплив польської літератури на Шевченкові художні тексти. В. Щурат інтерпретував актуальну на той період тему, зокрема розкрив і інші джерела можливих збігів у творчості українського поета й польських еміграційних публіцистів. Критик уточнив особисті зв'язки Шевченка з поляками, їх вплив на окремі поезії митця, його участь у польських літературних гуртках та ін.

У 1923 р. М. Новицький відгукнувся [15] на монографію «Шевченко і поляки» В. Щурата. Так, рецензент не погодився з традиційною на той час думкою (О. Третяк, О. Колеса), що Шевченко знав польську мову з дитинства, заперечив, що поет умів писати польською мовою, спростував міркування про те, що твори 1838–1842 рр. і задум видавати «Живописную Україну» містили сліди демократичних ідей польської еміграції після 1839 р., не міг чути про програму Ш. Конарського, якого було страчено у Вільні на початку 1839 р., піддав сумніву думку, що Л. Демський міг зацікавити поета творами Й. Лелевеля. М. Новицький стверджував, що поему «Гайдамаки» Шевченко написав саме так, як йому розповідав дід Іван, а головним джерелом була повість М. Чайковського «Вернигора», яку рекомендував поету П. Мартос. У відгуку критик наголосив про незначний польський вплив у творчості Шевченка 1843–1845 рр., поставив слушне питання, чому польська петербурзька критика не відгукнулася про вихід «Кобзаря» в 1840 р. Інший рецензент, П. Зайцев, загалом схвалив дослідження В. Щурата, відзначив досконале знання літературних і архівних джерел, тлума-

чення Шевченкових поезій, показав цінність монографії щодо оцінки діяльності Кирило-Мефодіївського братства [6].

Отже, варто зазначити непересічне значення досліджень В. Щурата про взаємовпливи українського поета й поляків. Наукові студії вченого запропонували тогочасному шевченкознавству не лише нові факти, матеріали, але й доти неапробовані ідеї, модерні спостереження й експериментальні гіпотези. Відзначимо й окремі неактуальні припущення, недостатньо аргументовані, або подекуди перебільшені трактування польських впливів на творчість Шевченка. Прослідковуємо історико-літературні неточності в розвідках літературознавця, зумовлені як суб'єктивними чинниками, так і загальним станом розвитку шевченкознавства початку ХХ ст. Уважаємо, що своєю інтерпретацією Василь Щурат спробував підбурити й активізувати ґрунтовні дослідження теми «Шевченко та польські історико-літературні зв'язки» серед науковців.

Список використаної літератури

1. Афанасьєв-Чужбинський О. Спомини про Т. Г. Шевченка / О. Афанасьєв-Чужбинський // Спогади про Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 87–107.
2. Гординський Я. Т. Шевченко і Ж. Красінський / Я. Гординський // ЗНТШ. – 1917. – Т. СХІХ–СХХ. – С. 169–216.
3. Гординський Я. Участь галичан у шевченкознавстві / Я. Гординський // Діло. – 1939. – 12 березня.
4. Дашкевич Н. П. Отзыв о сочинении г. Петрова «Очерки истории украинской литературы XIX столетия» / Н. Дашкевич // Отчет о ХХІХ присуждении наград графа Уварова. Приложение к LIX тому Записок Императорской Академии наук. – 1888. – № 1. – С. 37–301.
5. Дисак Ф. Шевченківська тема на сторінках «Неділі» / Ф. Дисак // Дзвін. – 1998. – № 4. – С. 145–148.
6. Зайцев П. [Рец.] / П. Зайцев // Наше минуле. – 1918. – Число I. – С. 182.
7. Залеський Бр. З нотаток до листів Шевченка / Бр. Залеський // Спогади про Шевченка. – К.: Дніпро, 1982. – С. 249–255.
8. Кирчів Р. Ф. Літературознавча спадщина В. Щурата / Р. Кирчів // Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України: [Збірник наук. праць]. – К.: Наукова думка, 1993. – Вип. 2. – С. 86–95.
9. Козак Л. Тарас Шевченко в рецепції Василя Щурата / Л. Козак // Українське літературознавство. – 2011. – Вип. 73. – С. 212–219.
10. Колесса О. Шевченко і Міцкевич. Про значіне впливу Міцкевича в розвою поетичної творчості та в генезі поодиноких поем Шевченка: Порівнююча студія / О. Колесса. – Львів: Накладом Наукового Товариства ім. Шевченка, 1894. – 116 с.
11. Кониський О. Тарас Шевченко-Грушівський: Хроніка його життя / О. Кониський. – К.: Дніпро, 1991. – 702 с.
12. Куліш П. О. Історичне оповідання / П. Куліш // Куліш П. О. Хуторна поезія. – Львів: Накладом автора, 1882. – С. 7–42.
13. Лобко П. Еще о Шевченке и поляках (Письмо к редактору) / П. Лобко // С.-Петербургские ведомости. – 1866. – 2 (14) июня.
14. Мальдіс А. Й., Мартинова Е. М. Творча співдружність революційних демократів: Шевченко і Желіговський / А. Мальдіс, Е. Мартинова // Радянське літературознавство. – 1964. – № 2. – С. 101–108.

15. Новицький М. [Рец.] / М. Новицький // Записки історико-філологічного відділу Всеукраїнської академії наук. – К.: Друкарня Всеукраїнської Академії наук, 1923. – № II–III (1920–1922). – С. 220–230.
16. Петров Н. И. Очерки истории украинской литературы XIX столетия / Н. Петров. – К.: В типографии И. и А. Давиденко, 1884. – 457 с.
17. Прийма Ф. Я. Шевченко и русская литература XIX века / Ф. Прийма. – Москва; Ленинград: Издательство АН СССР, 1961. – 411 с.
18. Семевский В. Кирилло-Мефодиевское общество. 1846–47 / В. Семевский. – Москва: Издание журн. «Голос минувшего», [1918]. – 72 с.
19. Сергієнко Г. Я. Суспільно-політичний рух на Україні після повстання декабристів (1826–1850) / Г. Сергієнко. – К.: Наукова думка, 1971. – 299 с.
20. Третяк О. Про вплив Міцкевича на поезію Шевченка / О. Третяк. – Краків: Університетська друкарня, 1892. – 39 с.
21. Франко І. Переднє слово до «Перебенді» / І. Франко // Франко І. Я. Зібрання творів: У 50-и т. – К.: Наукова думка, 1980. – Т. 27. – С. 285–307.
22. Чалий М. Життя і твори Тараса Шевченка (Звід матеріалів до його біографії) / М. Чалий. – К.: Веселка, 2011. – 263 с.
23. Шевченко Т. Зібрання творів: У 12 т. / Т. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 1: Поезія 1837–1847. – 784 с.
24. Шевченко Т. Зібрання творів: У 12 т. / Т. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – 784 с.
25. Шевченко Т. Зібрання творів: У 12 т. / Т. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 6: Листи. Дарчі та власницькі написи. Документи, складені Т. Шевченком або за його участю. – 632 с.
26. Шевченко Т. Зібрання творів: У 12 т. / Т. Шевченко. – К.: Наукова думка, 2003. – Т. 7: Мистецька спадщина. Живопис і графіка. 1830–1843. – 504 с.
27. Шубравський В. Шевченко в критиці кінця XIX–початку XX ст. / В. Шубравський // Шевченкознавство: Підсумки й проблеми. – К.: Наукова думка, 1975. – С. 81–128.
28. Щурат В. Варшавський учитель Шевченка / В. Щурат // Щурат В. Літературні начерки. – Львів: Накладом автора; З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1913. – С. 104–105.
29. Щурат В. Вибрані праці з історії літератури / В. Щурат. – К.: Вид-во АН Української РСР, 1963. – 433 с.
30. Щурат В. Встане Україна / В. Щурат // Діло. – 1913. – Ч. 57. – 14 березня. – С. 2.
31. Щурат В. З життя і творчості Тараса Шевченка / В. Щурат. – Львів: Накладом автора; З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка, 1914. – 68 с.
32. Щурат В. Коліївщина в польській літературі до 1841 р. / В. Щурат // ЗНТШ. – 1910. – Т. ХСVII. – Кн. 5. – С. 86–104.
33. Щурат В. Основи Шевченкових зв'язків з поляками / В. Щурат // ЗНТШ. – 1917. – Т. СХІХ–СХХ. – С. 217–347.
34. Щурат В. Перші польські голоси про Шевченка (1842–1844) / В. Щурат // Діло. – 1912. – Ч. 286. – 21 (8) грудня. – С. 1–2; Ч. 288. – 24 (11) грудня. – С. 1–2; Ч. 289. – 25 (12) грудня. – С. 1–2; Ч. 290. – 26 (13) грудня. – С. 1–2.
35. Щурат В. «Тарасова ніч» в польському оповіданні 1841 р. / В. Щурат // Неділя. – 1911. – № 4.
36. Щурат В. Шевченко – Желіговський – Чечот / В. Щурат // Діло. – 1910. – Ч. 117. – 28 (15) травня. – С. 1–2; Ч. 118. – 30 (17) травня. – С. 1–2.
37. Щурат В. Шевченко і гайдамаки / В. Щурат // Діло. – 1914. – Ч. 43. – 26 лютого. – С. 1.
38. От-оп [Щурат В.] Стрічки (Шевченко в польському хуторі. Основа для ювілейного поправного видання Шевченка) / В. Щурат // Діло. – 1913. – Ч. 44. – 27 лютого. – С. 7.

